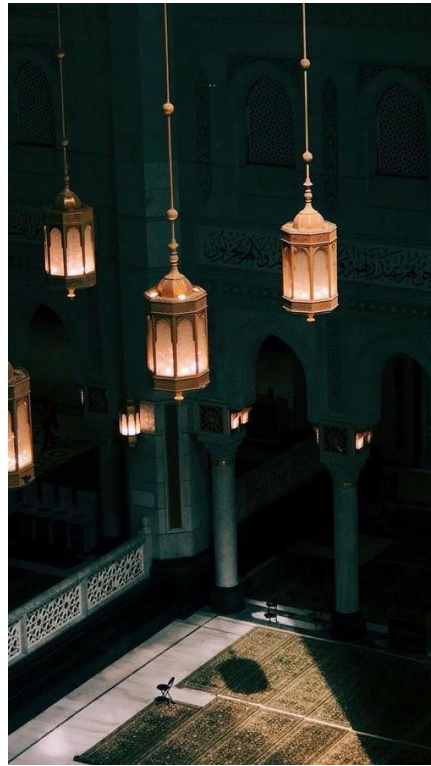

בין המערכות 22

מרס - אפריל 2023

יוצא לאור על ידי "מערכות", בית התוכן המקצועי של

צה"ל לצבא ולביטחון לאומי

<https://www.maarachot.idf.il>

תוכן העניינים

הקשר ההדוק בין הלחימה נגד תאוות הנפש והלחימה באמצעות
הקרבת הנפש בחודש רמז'אן / ד"ר שגיא פולקה /
05.03.2023

מה האומנות מספרת לנו על שדה הקרב? / ד"ר דותן דרוק /
31.03.2023

הפיוס בין סעודיה לאיראן: רקע ומשמעויות / פרופ' מאיר ליטבק
20.04.2023 /

הקשר ההדוק בין הלחימה נגד תאוות הנפש והלחימה באמצעות הקרבת הנפש בחודש רמצי'אן

ד"ר שגיא פולקה, עמית מחקר במרכז דיין, אוניברסיטת תל אביב 05.03.2023

רמצי'אן חמאס גא"פ חזבאללה יום ירושלים העולמי

חודש הניצחונות, עשרת הימים האחרונים ו"יום ירושלים העולמי". הכרת חודש רמצי'אן ומשמעו חשובה לצה"ל כחלק מהכרה עמוקה של תרבות שכנינו. "הכר את אויבך" הוא מושג רחב שאינו מצטמצם בהכרה טקטית צבאית, וראוי לו שיתעמק גם ברבדים התרבותיים והלשוניים

"פנס רמצי'אן", אחד מסמלי החודש. מקור: טוויטר

מדי שנה בהתקרב חודש הצום המוסלמי רמצי'אן, מתרבות ההתרעות לפיגועים. השנה על-פי המשוער יחל רמצי'אן ב־23 במרס, ומורגשת תכונה מיוחדת לקראתו בשל גל הפיגועים והמתיחות בירושלים ובגדה. הקשר בין חודש רמצי'אן לג'האד – המאמץ הדתי ולא דווקא הצבאי – הוא עמוק, וארגוני הג'האד מנצלים אותו כדי לעודד את פעיליהם ואת תומכיהם להגביר את הג'האד המלחמתי־צבאי בחודש הצום. מטרת מאמר זה היא לעמוד על קשר זה, כמו גם להניח בסיס מדויק של ידע ביחס לחודש רמצי'אן.

משמעות המילה רמצי'אן

לא מעט דוברים ישראלים משתמשים בטעות בצירוף "חג הרמצי'אן", ונוטים להתבלבל בין חודש הצום, רמצי'אן (ללא ה' הידיעה) ובין החג עיד אל־פטר שחל בסופו (בשלושת הימים הראשונים של החודש שלאחר רמצי'אן, שואל). ההכרזה על תחילת חודש הצום מותנית בראיית המולד, והמילה רמצי'אן נגזרת מהשורש ר.מ.צ' הקשור לחום (רמץ, אפר חם שיש בו ניצוצות אש, שירי גחלים לוחשות). לדוגמה המילה רמצי'אן הנגזרת משורש זה מציינת את כובד החום, וכן את האדמה או האבן אשר התחממו מעוצמת השמש. מהות הקשר בין רמצי'אן וחום מוסברת שכאשר כינו חודש זה בשמו הוא חל בחודשים החמים. הסבר אחר הוא: "כיוון שעבודת האל בו [בחודש רמצי'אן] 'שורפת' את החטאים"¹. יש אף המסבירים שהמילה היא ראשי תיבות של: "רחמים, מחילה, הבטחת גן העדן, ביטחון מפני הגיהנום ואור מאללה האדיר המרבה לסלוח"².

מצוות הצום – אחת ממצוות היסוד באסלאם

צום רמצי'אן הוא חובה באסלאם, ואחד מחמש מצוות היסוד. היותו חובה באה לביטוי בקראאן (2:183): "המאמינים! צויתם לצום כפי שצוו אלה שהיו לפניכם [מחלוקת פרשנית בשאלה למי הכוונה במבע: "אלה שהיו לפניכם", לפי חלק מהפירושים הכוונה לנוצרים. לפי פירושים אחרים הכוונה ל"בעלי הספר" או ליהודים בלבד], למען תהיה בכם יראה"³. הטעם בצום הוא טיהור הנפש (תזכית אל־נפס) על־ידי ציות למה שציווה אלה, והימנעות ממה שאסר. כמו כן מטרת הצום היא לאמן את הנפש (תדריב אל־נפס) לשעבוד מוחלט לאללה. בצום יש משום ניצחון הרוח על החומר באדם, ומהותו לחימה נגד הנפש (ג'האד אל־נפס) והרגלתה לשאת בתלאות. על כן כינה הנביא את רמצי'אן בשם "חודש אורך הרוח", וראה בצום הגנה מפני חטא בעולם הזה ומפני אש הגיהנום.

רמצי'אן הוא חודש שבו המוסלמי מבצע ג'האד, מאמץ. מבחינת ארגוני ההתנגדות הפלסטינים, ובראשם חמאס וגא"פ (ג'האד אסלאמי פלסטיני), מאמץ זה הוא בשתי חזיתות: נגד האויב הפנימי הנפשי, ונגד ישראל. הקשר בין שתי חזיתות לחימה אלה הדוק.⁴ בכתב שפרסמה חמאס ב־1 באפריל 2022, ערב רמצי'אן הדגישה את המשמעות הכפולה של חודש רמצי'אן: עבודת האל וקיום מצוות, יחד עם התנגדות לאויב, וקראה לפלסטינים בירושלים, בגדה ולפלסטינים של הפנים: "לקשור את האוכפים [כלומר לעלות לרגל ולבקר]⁵ במסגד אל־אקצא, להתגייס גדולים וקטנים ולהרבות בתפילה ובפעילות רבאט [הגנה על אל־אקצא תוך מוכנות לחימה]⁶".

רמצי'אן – חודש הניצחונות; כל שנה ואתם בטוב. "גדודי ירושלים", הזרוע הצבאית של הג'האד האסלאמי

מדוע רמצי'אן הוא חודש של לחימה בעיני ארגוני הג'האד?

הקשר שעושים ארגוני הג'האד הפלסטיניים בין חודש הצום לג'האד הצבאי המלחמתי, נעוץ עמוקות בחשיבתם. הם מאמינים כי הג'האד הפנימי של הלוחם שבו הוא נלחם נגד תאוות נפשו ויצרו הרע, הוא שלב מכין והכרחי לג'האד הצבאי. רמצי'אן מבחינתם אוצר בתוכו את שני סוגי הג'האד.⁷ ביטוי לקשר זה אפשר למצוא, למשל, בכתיבתו של "המדריך הכללי" של "האחים המוסלמים" במצרים, מחמד מהדי עאכף, שהסביר באיגרת שפרסם לרגל רמצי'אן ב־27 בספטמבר 2007 את הקשר בין הצום לג'האד המלחמתי: "...הצום כשלעצמו הוא ג'האד ששדהו הראשון הוא הנפשות, ואם הם [המוסלמים] יכולים להן הרי שהם בעלי יכולת גדולה יותר על זולתן; אם הם מנצחים את הנפשות הרי שניצחונם על אויביהם קל יותר".⁸

ארגוני הג'האד הפלסטיניים, ובראשם חמאס, רואים בג'האד לשחרור פלסטין מצווה אישית כצום וכתפילה, ולכן אין תמה שהם קוראים לפעיליהם ולתומכיהם להגביר את הג'האד בחודש הצום, שכן קיום מצוות בחודש זה מזכה את מקיימן בשכר כפול. הם מכנים את רמצי'אן "חודש הג'האד והניצחונות", כפי שמתבטא למשל בכרוז של "גדודי ירושלים" (סראיא אל־קדס), הזרוע הצבאית של גא"פ.

את רוח הלחימה ברמצי'אן העבירה חמאס בכרוז גם באמצעות הפסוק הקוראני (22:39) שהתנוסס בראשו: " [למאמינים] אשר יוצאים עליהם למלחמה ניתנת בזאת רשות [להשיב מלחמה], כי נגרם להם עוול".⁹ בפסוק זה נתן אללה היתר למוסלמים להילחם נגד אויביהם שעשקו אותם. בהקשר הקראאיני עובדי האלילים שהתנגדו לנביא מחמד, וכיום – היהודים. בכרוז לקראת רמצי'אן 2021 שיגרו "גדודי ירושלים" למשפחות השהידים בפלסטין, כמו גם למשפחות הפצועים והאסירים, ברכה שממנה "נודפים ריחות בושם המושק [ריח זה נודף מגופות השהידים] העולה מן הרובים של לוחמי הג'האד ומבצעי הרבאט בפלסטין".¹⁰

הניצחונות הגדולים והחשובים ביותר של האסלאם אירעו בחודש רמצי'אן.¹¹ ברשימה בולט קרב בדר הגדול, שאירע בשנת 2 להג'רה (624) ב־17 ברמצי'אן.¹² בקרב זה השיגה האמונה המוסלמית ניצחון משמעותי על עובדי האלילים משבט קְרִיש בעזרתו של אללה ותמיכתו, כפי שמצוין בפסוק 17 בסורת אל־אנפאל.¹³ הקרב מוצג כניצחון המעטים מול הרבים, ואחד מכינויו הוא "ההבחנה בין האמת לשקר" (שם שבתרו בחמאס למבצע "עופרת יצוקה" בדצמבר 2008).¹⁴ חמאס מושפעת ממיתוס הקרב, כפי שמתבטא למשל בסמל הזרוע הצבאית שלה, גדודי עז אל־דין אל־קסאם. בסמל זה משובץ פסוק קוראני שירד בהקשר של קרב בדר [8:17].

בכרוז שפרסמה לרגל ראשית חודש רמצי'אן 2006 (באותה שנה החל רמצי'אן ב־23 בספטמבר), העלתה על נס את קרב בדר והלוחמים המוסלמים בו שלדבריה לא גילו חולשה, לא נכנעו ולא קהתה נחישותם. הם בזו לעולם הזה, והלכו לעבר העולם הבא בראשים מורמים ובכפות ידיים מורמות לתפילה ולתחינה לאללה כ"נזירים בלילה ופרשים בשעות היום". לדברי חמאס, לוחמי בדר הם מודל לחיקוי עבורם, ולאורם הם הולכים.¹⁵ ניצחון משמעותי נוסף שאירע ברמצי'אן הוא שחרור מכה מעבודת האלילים, ב־20 ברמצי'אן שנת 8 להג'רה (630). מחמד נכנס למכה ללא התנגדות, טיהר את הכעבה מן הפסלים וניתצם. במעמד זה אמר את פסוק 81 בסורת אל־אסרא': "...הנה באה האמת וההבל נמוג".

במהלך ההיסטוריה אירעו ניצחונות גדולים נוספים ברמצי'אן, כמו כיבוש אל־אנדלס בידי טארק בן זיאד בשנת 92 להג'רה (710 לספירה), וקרב עין ג'אלות בשנת 658 להג'רה (3 בספטמבר 1260), שבו בלמו כוחות הממלוכים את התפשטות המונגולים. סביב קרב זה נוצר מיתוס, ולפיו הממלוכים הצליחו לנצח את המונגולים "הבלתי מנוצחים" בזכות זה שאללה סייע בידם.

חשוב לציין בהקשר זה את מלחמת רמצי'אן או מלחמת אוקטובר 1973 (מלחמת יום הכיפורים) שאירעה ב־10 בחודש רמצי'אן בשנת 1393 להג'רה (6 באוקטובר 1973). בשיח האסלאמי מוסבר הניצחון של המוסלמים במלחמה זו על רקע התרחשותה בחודש הצום, וכן בשל קריאות החיילים המוסלמים "אללה אכבר". אגב, השם שניתן למבצע צליחת התעלה היה "פעולת בדר", בהשראת הקרב המפורסם.

انتفاضة رمضان

فلتهداً الأرض، إن القدس تنتفض!

ميثاق

انتفاضة رمضان

התקוממות רמז'אן, תשקוט הארץ אם ירושלים מתקוממות!. מקור: טוויטר

גם מבצע "שומר החומות" (סיף אל-קדס בפי חמאס) החל ב־10 במאי 2021, בשלהי חודש רמז'אן. בכרוז שפרסמה חמאס ב־25 באפריל 2021, היא השתמשה באווירת רמז'אן לקריאת הגיוס של הפלסטינים בירושלים לשמירה על אל-אקצא. בכרוז פנתה אל הפלסטינים בירושלים ובמבואותיה שמקיימים את מצוות הרבאט, השמירה וההכנה ללחימה: "...אתם מכוונים את מצפן האומה מחדש לכיוון הנכון, אתם נושאים באורך רוח את פציעותיכם ואת כאביכם ומתעמתים נגד מכונת הדיכוי הציונית בחזה עירום ובנחישות עצומה".¹⁶ יש לציין כי ברשתות החברתיות כונתה הפעילות העממית להגנה על ירושלים בכלל ועל שכונת שיח' ג'ראח ובאב אל-עאמוד בשם "התקוממות רמז'אן".

על החשיבות העצומה של הג'האד הצבאי ברמז'אן לומדים ארגוני הג'האד הפלסטיניים גם מן הפסיקה ההלכתית, ולפיה מותר לשבור את צום רמז'אן לצורך לחימה. מסורת (חדית') מפי הנביא אומרת: "ערכנו שתי פשיטות עם הנביא: ביום בדר וביום שחרור מכה, ובשתיהן שברנו את הצום". שתי הפשיטות אירעו

בחודש רמצי'אן, והלוחמים המוסלמים היו בנסיעה לזירת הלחימה, וככל שהתקרבו ליעד הלחימה – קיבלו הנחיה מהנביא לשבור את הצום ולצאת להילחם.

בספרות ההלכתית המוסלמית נדונה השאלה מהו דין הצום של לוחם הג'האד. בעיקרון הצום חל גם עליו כמו על כלל המוסלמים, אך אם הוא נמצא בנסיעה מותר לו לשבור את הצום על בסיס הנאמר בקראא'ן ובסנה. אם נלחם במהלך שעות היום וקשה לו לצום, ובמיוחד אם חום הקיץ מכביד עליו, הרי שרוב אנשי הדת מתירים לו לשבור את הצום, אף אם אינו בנסיעה, משני נימוקים:

1. התועלת בשבירת הצום עולה על התועלת שיש לנוסע. לפיכך אם למוסלמי שנמצא בנסיעה מותר לשבור את צום רמצי'אן, קל וחומר שללוחם הג'האד.

2. התחזקות הלוחמים לקראת המפגש עם האויב בשדה הקרב היא כוונה שרעית שמשגיגים באמצעות אכילה. לראיה, הנביא אמר בחדית': "אתם עומדים לפגוש בבוקר את אויבכם, ולכן שבירת הצום תחזקכם, ולפיכך שברו את הצום".¹⁷

הגברת הג'האד המלחמתי בעשרת הימים האחרונים של רמצי'אן

עשרת הימים האחרונים של רמצי'אן (על-פי המשוער השנה 12 באפריל) הם החשובים ביותר בחודש. שיאם הוא הלילה שבו החל לרדת הקראא'ן ומכונה "ליל הגזירה" (לילת אל-קדר). בדרך כלל הוא חל בלילה שבין 27/26 בחודש רמצי'אן (על פי המשוער השנה 17 באפריל. השיעים מציינים את לילת הגזירה ב־19, 21 ו־23). במסורות שונות מתועד כי הנביא מחמד השקיע מאמץ רב מבחינה דתית בעשרת הימים האחרונים של חודש הצום יותר מבכל מועד אחר,¹⁸ ולפי הקראא'ן [97:2] "ליל הגזירה טוב מאלף חודשים". כלומר מעשה טוב בלילה זה מזכה בשכר עצום של אלף חודשים שבהם נעשו מעשים טובים. בלילה זה, לשון הקראא'ן, יורדים המלאכים מן השמיים ומודיעים למוסלמים על גורלותיהם בשנה הקרובה. כיוון שארגוני הג'האד רואים בלחימה נגד ישראל מצווה שהיא חובה אישית, סביר שהמוטיווציה לביצוע פיגועים (לשיטתם, פעולות ג'האד) תגבר בימים אלה.

חדית' מפי עאא'שה על השתדלות הנביא בעשרת הימים האחרונים

"יום ירושלים העולמי" – יום השישי האחרון של רמצי'אן

בעיני ארגוני הג'האד הפלסטיניים יש חשיבות יתרה ליום השישי האחרון של רמצי'אן (לפי המשוער השנה 14 באפריל), ובו מציינים השיעים וחלק מן הגורמים הסונים, דוגמת חמאס והג'האד האסלאמי, את "יום ירושלים העולמי" (יום אל-קדס אל-עאלמי). לאחר המהפכה האסלאמית באיראן (אוגוסט 1979) קבע נשיא איראן דאז, ח'מיני, את היום וכתב: "אני קורא לכל המוסלמים בעולם לראות ביום שישי האחרון של רמצי'אן המבורך 'יום ירושלים', שכן יום שישי זה הוא אחד מימי הגורל, והוא עשוי להיות מכריע גם בקביעת גורל העם הפלסטיני". המועד נקבע לחודש רמצי'אן, מכיוון שהוא מסמל את האחדות המוסלמית ובדומה לזה מציינ את איחוד המוסלמים, הן סונים והן שיעים, ביחס לבעיית ירושלים שהיא סמל האחדות המוסלמית.¹⁹

המסר העיקרי מדי שנה בתהלוכות שנערכות לרגל היום, הוא כי פלסטין תשחרר באמצעות ג'האד והתנגדות. המפגינים מניפים שלטים שבהם כתובות אנטי ישראליות ואנטי אמריקניות, ושורפים את דגלי המדינות. בלבנון הפך חזבאללה את יום ירושלים לציון בלוח השנה, ובאותו יום נוהג מזכ"ל הארגון חסן נצראללה לנאום בעצרת הנערכת לרגל האירוע.²⁰ ביום ירושלים 2009 אמר כי זהו יום החייאת הבעיה הפלסטינית, ומטרתו להזכיר לאומה המוסלמית את אחריותה ההיסטורית כלפיה. הוא כינה את היום בשמות

שונים כמו "יום פלסטין", "יום עזה העומדת בעוז רוח ולוחמת" ו"יום ההתנגדות הלבנונית, הערבית והמוסלמית; יומו של כל מתנגד ומי שעומד איתן".

יש לציין כי למרות העובדה שקביעתו של יום ירושלים נעשתה בידי שיעים, אחד ממסריו הוא שאין הבדל בין הסנה לשיעה ביחס לחובת שחרור פלסטין מידי היהודים. לפיכך חמאס כתנועה סונית מברכת על יום זה ומשתתפת בטקסים ובנאומים – דבר היוצר הד תקשורתי. ברוח זו הגדיר המנהיג הרוחני של איראן עלי ח'אמנאי את התאריך כיום חידוש ההתחייבות והברית עם בעיית פלסטין, יום שבו חלה חובה על האומה המוסלמית כולה לקום ולהזדהות עם העם הפלסטיני העשוק. סביר להניח כי השנה יעמוד "יום ירושלים העולמי" בסימן הג'האד בירושלים ובגדה.

סיכום

לנוכח תכני הג'האד הצבאי והמלחמתי שמדגישים ארגוני הג'האד לפעיליהם ולתומכיהם בחודש רמז'אן, יש להגביר כוונות ומוכנות לקראתו. חודש רמז'אן ותפיסת הג'האד בו יכולים להיות מקור השראה גם לפיגועי יחידים. כמו כן, בשל קריאתה של "המדינה האסלאמית" בעיתונה אל-נבא לפעיליה ולתומכיה "להרוג את היהודים" בסמיכות לפיגועים בירושלים, עלול רמז'אן להיות גם הזדמנות לפיגועים בהשראתם.²¹ יש לשים לב במיוחד לעשרת הימים האחרונים של חודש הצום, ולאירועי "יום ירושלים העולמי".

סיבה נוספת להגברת כוונות היא העובדה כי חג הפסח השנה (5-12 באפריל) חל בימי חודש רמז'אן. סמיכות מועדים זאת עלולה להגביר את המתיחות הביטחונית, ובמיוחד סביב הר הבית ובפי המוסלמים "אל-חרם אל-קדסי אל-שריף" או מסגד אל-אקצא. הכרת חודש רמז'אן ומשמעו חשובה לצה"ל על חייליו ומפקדיו כחלק מהכרה מעט יותר עמוקה של תרבות שכנינו. "הכר את אויבך" הוא מושג רחב שאינו מצטמצם בהכרה טקטית צבאית, וראוי לו שיתעמק גם ברבדים התרבותיים והלשוניים.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן

القدس هي المحور

ירושלים היא הציר – סיסמת "יום ירושלים" לשנת 2022

הערות

- [1] אחמד בן עבד אל-עזיז אל-חדאד, "רמצי'אן ירמץ' אלד'נוב", אל-אמאראת אל-יום (23 באפריל 2021): <https://www.emaratalyoum.com/opinion/2021-04-23-1.1481494>
- [2] רחמה, מע'פרה, צ'מאן אלג'נה, אמאן מן אל-נאר, נור מן אללה אל-עזיז אל-ע'פאר
- [3] יא איהא אל-לד'ין אא'מנא כתב עליכם אל-ציאם כמה כתב עלא אל-לד'ין מן קבלכם לעלכם תתקון
- [4] עדנאן אבו עאמר, "האכד'א ג'עלת אל-מקאומה אל-פלסטיניה מן רמצי'אן מוסמן ללעמליאית ואל-אנתצאראת", אלג'זירה (16 באפריל 2021): <https://tinyurl.com/yzhmxub9>
- [5] הביטוי "שד אל-רחאל" לקוח מתוך "חדית' שלושת המסגדים". לפי חדית' זה, על המוסלמים לבקר (מילולית: לקשור את האוכפים) לשלושה מסגדים: מסגד אל-חראם במכה, מסגד הנביא באל-מדינה ומסגד אל-אקצא. על חדית' זה, ראה: מאיר יעקב קיסטר, "אל תצאו אלא לשלושה מסגדים": עיון במסורת קדומה", בתוך: מיכאל לקר (עורך), מחקרים בהתהוות האסלאם (תרגום: אהרן אמיר) (ירושלים: מאגנס, תשנ"ט), 117-131
- [6] "רמצי'אן שהר עבאדה ורבאט ומקאומה", אל-מכתב אל-אעלאמי חמאס (1 באפריל 2022, 29 בשעבאן, 1443 ה'): <https://tinyurl.com/2ucjc7wz>
- [7] אנשי דת מוסלמים מדגישים כי הצום והג'האד קשורים בגוף, ברוח ובנפש, ולשם כך קבע אללה כמה מערכות ג'האד לחודש הצום. למשל: פואד מח'מר, מרצה באוניברסיטת אלאזהר ומנכ"ל האגודות השרעיות במצרים; דוח ממר" (נובמבר 2001): www.memri.org.il/memri/PrinterFriendly_hebrew.asp?Etype=4&Eid=545
- [8] מחמד מהדי עאכף, "רמצי'אן שהר אלנצר ואלפצ'ל": www.ikhwanonline.com/print.asp?ArtID=31218&SecID=213
- [9] "רמצי'אן שהר עבאדה ורבאט ומקאומה (1 באפריל 2022, 29 בשעבאן, 1443 ה')
- [10] "סראיא אל-קדס תהנא שעבנא ואמתנא בחלול שהר רמצי'אן" (12 באפריל, 2021): <https://tinyurl.com/vscdceu9>
- [11] עבד אל-רחמאן אל-עדוא, "אנתצאראת שהר רמצי'אן", מג'לת אלאזהר (חלק 9; שנה שבעים ושלוש), דצמבר 2000 (רמצי'אן 1421)
- [12] אחמד מנצור עלי, "שהר אל-צבר ואנצר", מג'לת אלאזהר (חלק 9; שנה שבעים), ינואר 1998 (רמצי'אן 1418)
- [13] סורת אל-אנפאל [8], פסוק 17: "לא אתם הרגתם אותם, כי אם אללה הרגם, ולא אתה ידית עת ידית, כי אם אללה ידה". פסוק זה מצוטט רבות בנטילות אחריות
- [14] המילה "פרקאן" היא אחד מכוניי הקראן. ראה סורת אל-פרקאן [25]

- [15] ניתן לקרוא את נוסח הכרוז של חמאס (התפרסם ב־23 בספטמבר 2006) באתר: www.palestine-info.info
- [16] "אל־קדס בוצלת פלסטין", חרכת אל־מקאומה אל־אסלאמיה חמאס (25 באפריל 2021):
<https://tinyurl.com/muhe7x7r>
- [17] אל־מכתב אל־עלמי, היאת אל־שאם אל־אסלאמיה, "חכם אל־אפטאר פי נהאר רמצ'אן ללמג'אהדין", היאת אל־שאם אל־אסלאמיה (2 רמצ'אן 2433 ה', 21 ביולי 2012): <https://islamicsham.org/fatawa/383>; "אל־מעארך [...] ציאם אם אפטאר", אסלאם ויב (28 ברמצ'אן 1422 ה', 13 בדצמבר 2001), פתוא מספר 11943:
<https://tinyurl.com/yfmfktx2>
- [18] במסורת מפי עא'שה נאמר: "כאשר היה (הנביא נכנס) לעשרת (הימים האחרונים בחודש רמצ'אן) היה מתאמץ (משנס מותניו בעבודת האל) (ביטוי זה מציין גם התנזרות מנשים), מחיה את הלילה כולו (על ידי ק'יאם, קימה בלילה לצורכי תפילה ועבודת האל) ומקיץ את נשותיו (אימהות המאמינים כדי שייקחו חלק עמו במעשים טובים ואזכור שמו של אללה)
- [19] <http://www.wahdaislamyia.org/issues/93/abufnina.htm>
- [20] תמליל נאומי נצראללה ובכלל זה פס קול ווידאו ניתן למצוא באתר: www.almanar.com
- [21] "אקתלווא אל־יהוד", אל־נבא (גיליון 376, 11 ברג'ב 1444, 2 בפברואר 2023)

מה האומנות מספרת לנו על שדה הקרב?

סא"ל (מיל') ד"ר דותן דרוק, מדריך אקדמי במכללות הצבאיות ומנל"ח בעוצבת עקבות הברזל 31.03.2023

סקירת ספרות אמנות מלחמת לבנון השנייה איוו ג'ימה דלאור תמונת ניצחון

ספרה של ד"ר ענת חן, באנו, ראינו, ניצחנו – מבט חדש על שדה הקרב דרך יצירות אומנות, מאפשר הצצה מעניינת, רב־חושית למרות הדו־ממדיות שבה, על שדה הקרב והמעגלים הרחבים שסביבו. הפרשנות המצויה לצידו של כל מיצג לא כובלת את המתבונן, אלא מציעה מידע בסיסי לעיתים על היצירה ולעיתים גם פרשנות שניתן לעורר עימה דיון סוער

ד"ר ענת חן, אמנית פעילה, חוקרת ומרצה על תרבות ואומנות ומנהלת מרחב הלמידה במכללה לביטחון לאומי, פרסמה ספר הצעות לשדה הקרב בשם **באנו, ראינו, ניצחנו – מבט חדש על שדה הקרב דרך יצירות אומנות**. ההצעות ניתנות באמצעות מיצגי אומנות בדמות תמונות, ציורים, פסלים ואפילו שערן של מגזין LIFE, ובו מביט יוסי בן חנן אל על כאשר הוא אוזן ברובה מסוג קלצ'ניקוב, וטובל עד חזהו במי תעלת סואץ במלחמת ששת הימים.

שדה הקרב נפרס לפי סדר כרונולוגי: החל בעת העתיקה, עבור לימי בית דוד, וכלה במלחמת לבנון השנייה. חן מקפידה להסביר לקוראים, שלרוב אינם מומחי אומנות בבסיסם, על האומן ולעיתים על מאפייני האומנות באותה התקופה. היא נותנת פרשנות משלה לניבט מן העמוד האי זוגי של הספר, אך מקפידה לאפשר למתבונן לרחף אל פרשנות משלו בנוגע למיצג ולשדה הקרב שהוא מבטא.

חשוב לציין, שדה הקרב אינו רק במקום שבו הכוחות הלוחמים מתנגשים, אלא בכל מה שקשור לעולם המלחמה. כך, חן מציגה את הציור של מיכאלאנג'לו קרוואג'ו, "יהודית והולופורנס", שבו נראית הראשונה עורפת את ראשו של המצביא האשורי של נבוכדנאצר אחרי שהתגנבה למחנהו שצר על עירה (עמ' 22–23). חן משייכת את הסיפור למעשה התחבולה שיש במלחמה, ובכך מאפשרת מבט נוסף על עיקרון מלחמה זה, שבדרך כלל בא לידי ביטוי בבחירת שיטת פעולה מפתיעה כלפי האויב – בחירת נתיב תנועה נסתר שלא נחשב כ"ציר ראיית צה"ל", כפי שנהוג לכנות במחוזותינו.

עמנואל לויצה הציג בציורו את ג'ורג' וושינגטון חוצה את נהר הדלוואר ב־1976, כאשר לצידו בסירה אנשי צבא, נציגי החקלאים וקבוצות אחרות שהיו חלק מהצבא שהוקם, כדי להשיג עצמאות מידי בריטניה (במה שייקרא מאוחר הרבה יותר ארצות־הברית). סביר להניח שהציור אינו תמונה אותנטית של המציאות, אלא יצירת אחת כזאת שתייצג רעיון זה של הולדת אומה, כפי שחן מסבירה בפסקה הפותחת את סיפורו של המיצג. כך, אפשר ללמוד שהמסר שרוצה האמן או אדם אחר למסור חשוב, אך העובדות ההיסטוריות אינן חזות הכול. בהיסטוריה הרחוקה יותר, ידוע שמצביאים ומלכים שיצאו למסעי מלחמה הותירו מצבות שכתבו בהן את מעלליהם, את סיפור הניצחונות שלהם וההצלחות של מסעות המלחמה, הגם שלא תמיד הצליחו בהם. מי שכותב ומנצח – יוצר ומעצב את ההיסטוריה (עמ' 42–43).

בחלק העוסק במלחמות המאה ה־20 חן מציגה יצירות משתי מלחמות העולם, ממלחמת האזרחים בספרד שקדמה למלחמת העולם השנייה ובה נוסו חלק מרעיונות המלחמה הגרמניים, שכונו בהמשך בליצקריג; המלחמה הקרה; וייטנאם; המחאות בכיכר טיין־אן־מן ולמרות החריגה בציר הזמן גם המלחמה העולמית בטרור (או שמא יש לומר מלחמת המערב בטרור?). אחד המיצגים המרשימים בחלק זה הוא כמובן תמונת היפגעותו, ולאחר מכן מותו, של חייל כפי שצילם רוברט קאפה במלחמת האזרחים בספרד (1939). חן מנסה לברר את עניין האותנטיות שבתמונה: "האם התמונה שלפנינו מבויתת? מצד אחד נראה כי קיימת בה פעולה שאף מצלמה אינה מסוגלת להמציא. משולבים כאן הוד אימה ללא מניפולציה שנראית לעין. מהצד השני המצלמה יודעת לשקר ולעיתים נדמה שהיא משקפת מציאות בשעה שהיא בודה אותה. מדוע מתאמצים עד היום בספרד לחקור את אמינות התמונה ולומר שהיא מזויפת?" (עמ' 64).

הדיון באמינות התמונה הספציפית הזו חשוב לספרדים, אולי בשל העובדה שהחייל שבתמונה מת במלחמת אזרחים והם, הספרדים, היו רוצים לשכוח אירוע כאוטי זה. כאן אפשר לשלב, עשורים מאוחר יותר ובעיקר במקרה של המלחמה של מדינות נגד ארגוני טרור וגרילה, את עניין האותנטיות והסיפור שתמונה יכולה לספר (עמ' 64–65). במקרה של ישראל זכורה לכולם התמונה של הילד מוחמד א־דורה שנהרג כאשר חסה תחת הגנתו של אביו במהלך חילופי אש בין חמושים פלסטינים לכוחות צה"ל בצומת נצרים ב־30 בספטמבר 2000, עם פתיחתה של האנתפאדה השנייה. הפלסטינים טענו כי כוחות צה"ל הם שהרגו את הילד, חקירה מקצועית הציגה מציאות אחרת אבל הנזק התדמיתי לצה"ל ולישראל כבר נעשה.¹ המקרים אמנם שונים, אך מציגים את כוחה של תמונה להציג מציאות, את מאורעות המלחמה ועמדה מסוימת המבוססת על מה שככל הנראה ניבט אל המתבונן מן התמונה.

הנפת הדגל האמריקני על פסגת הר סוריבאצ' באיוו ג'ימה מאפשרת להבין מה נדרש כדי לייצר תמונת ניצחון מוצלחת לפי חן: "אנשים רוצים לראות אנשים, פעולה עדיפה על בהייה, קרוב עדיף על פני רחוק, לא לשכוח חפץ בעל משמעות ולבסוף – מזג האוויר" (עמ' 68). גם בישראל רצה הפיקוד הבכיר "תמונת ניצחון" במלחמת לבנון השנייה. הדיון על דרישה זו ועל מהי תמונת ניצחון היה די סוער בחוגים מסוימים בתוך הצבא ומחוצה לו, הן במהלך המלחמה והן לאחר סיומה עת החלו התחקירים. נראה שתמונת ניצחון היא חלק מהמלחמה על התודעה, גם בקרב הצד המנסה להציגה וגם בקרב היריב.² עם זאת, כנראה קשה יותר לייצר תמונת הניצחון כפי שהוצגה באיוו ג'ימה ובכיבוש ברלין על ידי הרוסים, ובהנפת דגל בירת המועצות על גג הרייכסטאג במאי 1945.

הפרק האחרון עוסק במלחמות ישראל, מתחיל כבר בקונגרס הציוני הראשון (1897) ומסתיים במלחמת לבנון השנייה. בחלק זה חן מרחיבה את השפעת המלחמה למעגלים רחבים ורחוקים משדות הקרב. אחת הדוגמאות היא יצירתה של מיכל נאמן מ־1974, שהשתמשה במילים שזכורות לכולנו מהריאיון על בני מסס, לוחם גולני בקרב על החרמון, כאשר רשמה "העיניים של המדינה" על שני שלטים שהוצבו בחוף ימה של תל־אביב – אחד על חוף שרתון והשני על המזח הסמוך אליו. היא ביקשה להעיר על העיוורון שההנהגה לקתה בו בתקופה ההיא, והעלתה שאלה בדבר קביעותיו של המשטר בנוגע לאסור ולמותר (עמ' 114–115).

המיצג האחרון בספר הוא תמונתו של תומר בודהנה, מ"פ בחטיבת הצנחנים במילואים שנפצע במלחמת לבנון השנייה, והובל על גבי אלונקה לחדר המיון לאחר שמסוק פינה אותו משדה הקרב. תמונתו הפכה לתמונת ניצחון ותקווה של הלוחמים והמפקדים במלחמה, שחתרו לניצחון בשדה הקרב הטקטי, ורוח הלחימה שלהם נותרה איתנה גם בשעות הקשות (118–119).

ספרה של חן מאפשר הצצה מעניינת, רב־חושית למרות הדו־ממדיות שבה, על שדה הקרב והמעגלים הרחבים שסביבו. המתבונן במיצגי האומנות שבחרה להביא יכול לפרשם כרצונו ולא להיצמד לפרשנותה, כפי שהמתבונן במיצג בתערוכה יכול להתרשם ממנו באופן אישי שאינו מחויב למה שרצה היוצר להציג. ההתבוננות במציאות היא דרך הפנימיות שלנו, דרך עולם המושגים האישי והסובייקטיבי שלנו, ולכן היא שונה כל כך בין אדם לאדם. ספר זה מאפשר לעשות זאת, והפרשנות המצויה לצידו של כל מיצג לא כובלת את המתבונן, אלא מציעה מידע בסיסי לעיתים על היצירה ולעיתים גם פרשנות שניתן לעורר עימה דיון סוער.

הספר התעצב והתגבש במהלך הרצאות ומפגשים על אמנות, שנערכו במכללה לביטחון לאומי.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן

הערות

[1] המשרד ליחסים בין־לאומיים ואסטרטגיה (2013). דוח ועדת הבדיקה בנושא: הדיווח של רשת הטלוויזיה הצרפתית פראנס 2 על פרשת מוחמד א-דורה, תוצאותיו והשלכותיו. מדינת ישראל

[2] שוקר, פ' (2018). המערכה על התודעה – מלחמת לבנון השנייה כמקרה בוחן, **סייבר, מודיעין וביטחון**, כרך 2, גיליון 2, עמ' 3–18

הפיוס בין סעודיה לאיראן: רקע ומשמעויות

פרופ' מאיר ליטבק, מרכז אליאנס ללימודים איראניים, אוניברסיטת תל־אביב 20.04.2023

יחסים בן-לאומיים סעודיה איראן המפרץ הפרסי

ב־10 במרס 2023, לאחר נתק מאז 2016 ובעקבות מגעים שהחלו בראשית 2022, נחתם ההסכם לחידוש הקשרים הדיפלומטיים בין סעודיה לאיראן. באופן פרדוקסלי, ההסכם טומן יתרון כלשהו לישראל. וגם: איך משתלבות בו ארצות־הברית, סין ופקיסטאן

ההסכם לחידוש הקשרים הדיפלומטיים בין סעודיה לאיראן שנחתם ב־10 במרס 2023, לאחר נתק מאז 2016 ובעקבות מגעים שהחלו בראשית 2022, משקף הבשלה של כמה תהליכים שהחלו בעבר, ומאיץ בתורו שינויים בזירה האזורית עם השלכות לביטחונה של ישראל. כחלק מההסכם, הבטיחו שתי המדינות לממש הסכמים קודמים, להימנע מהתערבות של האחת בענייניה הפנימיים של האחרת, ולקיים הידברות רחבה על מכלול סוגיות בילטרליות ואזוריות. להסכם משמעות בארבע זירות המשפיעות זו על זו: היריבות בין ארצות־הברית, עד כה המעצמה המובילה במזרח התיכון ובמפרץ הפרסי לבין סין, המעצמה הגלובלית העולה; היחסים הביילטרליים בין סעודיה לבין איראן, המערכת

האזורית ויחסי ישראל עם מדינות המפרץ. ההסכם הוא תוצאה של הערכה מפוכחת של שתי המדינות בדבר האינטרסים שלהן בטווחים הקצר והבינוני, והוא משקף גישה ריאליסטית במדיניות החוץ, המעדיפה לפחות בטווח הקצר את אינטרס המדינה המשלב שיקולים ביטחוניים וכלכליים, על פני שיקולים אידיאולוגיים. עם זאת, הוא אינו מבטא ויתור על תפיסות עולם ובוודאי לא ויתור על הזהות האידיאולוגית של שני הצדדים. מכאן, שעל אף חשיבותו הרבה, הרי שגם אם יתבצע במלואו, הוא אינו צפוי למחוק לחלוטין את משקעי העבר בין סעודיה לאיראן ולהביא ל"התחלטה של ידידות מופלאה" בין שתי היריבות הוותיקות.

הרקע ליריבות בין המדינות

היריבות בין איראן וסעודיה בנויה על כמה מישורים המשלימים זה את זה:

המישור הדתי. שתי המדינות ניצבות בשני הקצוות של הספקטרום הדתי באסלאם, השיעה האיראנית מול הזרם הוואאבי בסעודיה. הדוקטרינה הוואאבית הפורטיטנית, שהייתה במשך 200 שנה בסיס הזהות והאידיאולוגיה של השושלת הסעודית, רואה בשיעים כופרים בפועל הפוגעים בייחוד האל בשל אמונתם ב־12 האמאמים השיעים כמתווכים בין המאמינים לאל, ובשל דבקותם בעלייה לרגל לקבריהם של האמאמים השיעים.¹ מנגד, השיעים האיראנים פיתחו תחושות חרדה ותיעוב כלפי הוואאבים, ששיאן בייחוס מוצא יהודי לבית המלוכה הסעודי.²

לאחר מהפכת 1979 החמירה היריבות הדתית, כאשר הרפובליקה האסלאמית של איראן שאפה לייצא את המהפכה לרחבי העולם האסלאמי. מנהיגי איראן, ובראשם האיתוללה חומיני, קראו לעמים הערבים, ובעיקר בסעודיה ובעיראק, להפיל את שליטיהם המושחתים ולהקים במקומם משטרים אסלאמיים "אמיתיים". ההתפתחות החדשה החרידה את סעודיה, שראתה עצמה כמנהיגה הטבעית של העולם המוסלמי מתוקף שליטתה בשתי ערי הקודש של האסלאם מכה ומדינה.

כדי לחזק את מעמדו האסלאמי בתגובה לאתגר האיראני הוסיף מלך סעודיה לתוארו את הביטוי "מגן שני המקומות הקדושים" (ח'אדם אל־חרמין אל־שריפין), וכך הציג את עצמו כמגן האסלאם, וזיהה את השושלת הסעודית עם ערי הקודש מכה ומדינה. האיראנים השתמשו בטקסי העלייה לרגל – החג' – כאמצעי להעביר את מסריהם המהפכניים ולהרגיז את הסעודים. המתחים הגיעו לשיא בטקסי החג' ב־1987, כאשר כוחות הביטחון הסעודיים הרגו 450 עולי רגל איראניים. בתגובה ניתקה איראן את יחסיה הדיפלומטיים עם סעודיה, וחומיני נשבע כי אפילו אם ניתן יהיה לסלוח ל[שליט עיראק] צדאם חוסין, שלחם אז באיראן, הרי שלא ניתן יהיה לסלוח לעולם לסעודים. לאחר מותו של חומיני ובזימתו של נשיא איראן דאז, האשמי רפסנג'אני הפרגמטי יותר, חידשו איראן וסעודיה את יחסיהן הדיפלומטיים ב־1991, ושיפרו לזמן מה את יחסיהן.

עם פרוץ "האביב הערבי" ב־2010, הגיעה האיבה בין המחנות לשיא ובאה לידי ביטוי בסכסוכים האלימים בסוריה ובעיראק. איראן ניצבה בראש המחנה השיעי, וזיהתה את סעודיה כמי שעומדת מאחורי הארגונים

הסלפים הקיצוניים שטבחו בשיעים בעיראק בעשור שקדם לכך, ואיימו בטבח המוני של השיעים בכל המזרח התיכון. הוצאתו להורג בסעודיה של איש הדת השיעי הבכיר נימר באקר אל-נימר בינואר 2016, והתקפת ההמון על שגרירות סעודיה בטהראן, הביאו שוב לניתוק היחסים. עד לאחרונה.³

לפן הדתי נלווה גם היבט אידיאולוגי – איראן רואה עצמה כמעצמה מהפכנית הנושאת את דגל האיבה למערב. במהותה, היא גורם רוויזיוניסטי השואף לשנות את פני המפה הפוליטית והתרבותית באזור. סעודיה בעצם מהותה הייתה גורם שמרן ששאף לשמר את הסטטוס קוו באזור ולהיאבק בכל אידיאולוגיה רדיקלית, מהשמאל

במאה הקודמת ועד האסלאם המהפכני מאז 1979. הברית עם מעצמות המערב, בריטניה מראשית המאה ה-20 וארצות-הברית משנות ה-30 של אותה מאה, הייתה אבן יסוד במדיניות החוץ והביטחון שלה. עד לאחרונה.

המישור המדיני. סעודיה ואיראן הן שתי המדינות הגדולות השוכנות לחופי המפרץ הפרסי, וכל אחת מהן רואה עצמה כמדינה המובילה באזור זה. כמו כן איראן שואפת להפוך למנהיגת עמי האסלאם, במיוחד במזרח התיכון, בעוד סעודיה פועלת מאז 1967 לשמר את מעמדה כשחקן מרכזי בפוליטיקה האזורית. במישור זה זכו האיראנים לסיוע בלתי צפוי מארצות-הברית, כאשר פלשה לעיראק ב-2003 והביאה להפלתו של צדאם חוסין, יריב אסטרטגי מר של איראן.

השתלטותם של השיעים על עיראק בדרכים דמוקרטיות, בעקבות פלישתה של ארצות-הברית, הביאה לשינוי במאזן הכוחות האזורי. איראן ניצלה את ההזדמנות כדי להפוך את עיראק למדינת חסות שלה, ואילו סעודיה החרימה את המשטר החדש בעיראק וויתרה על כל סיכוי, קלוש ככל שיהיה, להשפיע עליו. מ-2005 לערך שקדה איראן על בניית "ציר ההתנגדות" – ציר אסטרטגי-מדיני הכולל את איראן, עיראק, סוריה תחת משטר בשאר אסד, חזבאללה בלבנון ולעתים גם חמאס והג'יהאד האסלאמי הפלסטיני, המכוון נגד ישראל וארצות-הברית.

עם פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה מילאה איראן תפקיד מפתח בהגנה על משטר אסד ובהבטחת הישרדותו. הסעודים סייעו אומנם לארגונים סונים שונים שלחמו בסוריה, אך מעולם לא באותה רמת מחויבות או תחכום כמו האיראנים. איראן איבדה אולי את הקרב על ליבם של הסונים בעולם הערבי, אך שימרה את נכסיה האסטרטגיים. הצהרות של מפקדים במשמרות המהפכה כי בעבר גבול ההגנה של איראן היה נהר קרח'ה (על הגבול עם עיראק), ואילו עתה קו ההגנה של איראן הוא החוף המזרחי של הים התיכון וצפון אפריקה משקפות את תחושת הביטחון העצמי האיראנית.⁴

המניעים של סעודיה

חידוש היחסים מבטא בראש ובראשונה הכרה סעודית בכישלון האסטרטגיה הלעומתית שלה מול איראן, שקיבלה תאוצה עם עלייתו לכס המלוכה של סלמאן בן עבד אל-עזיז בינואר 2015, ועם התבססות בנו ויורש העצר, מחמד בן סלמאן (מב"ס), כשליט בפועל של הממלכה. כמו כן, הוא משקף רצון סעודי לגדר סיכונים ולצמצם את תלותה בגיבוי ביטחוני אמריקני. מב"ס הבין שסעודיה אינה יכולה להמשיך ולהתקיים לטווח הארוך כמדינה התלויה אך ורק בייצוא נפט גולמי, וכי היא חייבת לגוון את כלכלתה ולערוך שינוי חברת נרחב, שיאפשר את שילובם של מגזרים רחבים באוכלוסייה, כולל נשים, בכלכלה שאינה קשורה לנפט. לפיכך יזם בין היתר כמה פרויקטים גרנדיזיים שנועדו להכשיר את סעודיה לעתיד.

לעומת זאת בתחום מדיניות החוץ התגלה מב"ס כשחקן פזיז ולא מתוחכם, ונחל כישלון בשורת תחומים. הכישלון הגדול ביותר היה היציאה למלחמה בתימן במרס 2015 נגד התנועה החות'ית, המקורבת לשיעה האיראנית. לחשש מפני איגוף חות'י בגיבוי איראני בגבולה הדרומי של סעודיה הייתה הצדקה, במיוחד אם היה עולה בידי החות'ים לתפוס חזקה על מצרי באב אל-מנדב השולטים על התנועה הימית בים האדום ועל נתיב השיט המרכזי של נפט מהמפרץ לאירופה. עם זאת, האמונה כי יעלה בידו להכניע את החות'ים באמצעות הפצצות מסיביות מהאוויר הראתה כי מב"ס לא הבין את תנאי הזירה בתימן, ולא למד מהניסיון ההיסטורי המר של המעורבות המצרית בתימן בשנות ה-60 של המאה הקודמת. ההפצצות הכבדות לא הביאו לנסיגה חות'ית מהשטחים שהשתלטו עליהם, שכן הכוחות התימנים המתנגדים להם היו חלשים ובלתי מאורגנים. החות'ים, בסיוע איראני, הגיבו בשיגור טק"ק על הערים המרכזיות בסעודיה. הנזק הממשי לא היה גדול מאוד,

אך התקיפות חשפו את חולשתה ופגיעותה של סעודיה. נוסף על כך, המלחמה עלתה לאוצר הסעודי כ-2 מיליארד דולר בחודש – נטל כלכלי כבד אפילו על הכלכלה הסעודית.

ההפצצות על מרכזי אוכלוסייה אזרחית חסרת ישע החמירו את האסון ההומניטרי הקשה בתימן, ולא רק שלא שברו את התמיכה בחות'ים, אלא אף הגבירו את השנאה לסעודים בקרב התימנים. הסעודים אף כשלו בשימור שיתוף הפעולה עם בעלת בריתם, איחוד האמירויות, שפרשה בפברואר 2020 מהלחימה. בסופו של דבר נאלצה סעודיה לקבל הפסקת אש זמנית באפריל 2022, אשר שימרה את שליטתם של החות'ים ברוב שטחיה של תימן.

נקודת שפל מבחינת סעודיה הייתה ההתקפה המדויקת של כטב"ם מהכוח האווירי של משמרות המהפכה באיראן על שדות הנפט אבקייק ח'ורייס ב־14 בספטמבר 2019. המתקפה הפחיתה ב־50% את יכולת הפקת הנפט של סעודיה למשך כמה שבועות, גרמה לנזק של עשרות מיליארדי דולרים לכלכלתה ואילצה אותה למכור נפט מהרזרבות האסטרטגיות שלה כדי לשמר את חלקה בשוק העולמי. חמור מכך, ההתקפה, אשר שיקפה יכולת צבאית מרשימה של איראן, העבירה מסר חד כי ביכולתה של איראן לשתק את מתקני התפלת המים בצידה המזרחי של סעודיה ולהביא לקריסתה המוחלטת של הממלכה, שכן סעודיה לא תוכל לשרוד חודש ללא מים מותפלים.

כך גם כשל ניסיון של סעודיה, מצרים וכמה ממדינות המפרץ לבודד את קטר ביוני 2017, ולאצלה לשנות את מדיניותה המתריסה כלפיהן, בעיקר תמיכתה ב"אחים המוסלמים", וכן בשידורי ערוץ הטלוויזיה אל־ג'זירה שבשליטתה. העיצומים על קטר כשלו בין היתר הודות לגיבוי שקיבלה מאיראן ומטורקיה. ההסכם להפשרת היחסים בין שתי המדינות וביטול העיצומים שהושג ב־4 בינואר 2021, ביטא הודאה סעודית בכישלון.

סעודיה נחלה כישלון גם במאמציה לערער את השתלטות חזבאללה על לבנון. חוסר שיקול הדעת של מב"ס בלט בניסיון הכושל לאלץ את ראש ממשלת לבנון סעד אל־חרירי, בעת ביקורו בסעודיה ב־2 בנובמבר 2017, להתפטר מתפקידו ולצאת בהתקפה חריפה על חזבאללה ומעורבות איראן בארצו. תוך זמן קצר התברר כי חרירי הוחזק למעשה כבן ערובה, וכי ההצהרה נכפתה עליו. הפרשה הסתיימה כפארסה מבחינתה של סעודיה, כאשר חרירי שב ללבנון וחזר בו מהתפטרותו. חזבאללה יצא מחוזק מהפרשה ויוקרתה של סעודיה בלבנון ירדה לשפל.

ב־2021 ניתקה סעודיה את קשריה הדיפלומטיים עם לבנון ואף הודיעה כי לא תאפשר כניסת יבוא חקלאי מלבנון בעקבות חשיפה של הברחות סמים בקנה מידה ענק בכסות סחורה חקלאית מלבנון לשטחה. העיצומים הסעודיים החמירו את המשבר הכלכלי בלבנון, אך לא פגעו באחיזת החנק של חזבאללה בארץ זו, בעוד בעלי בריתה הסונים של סעודיה נחלשו מאוד. צבר הכישלונות הללו, יחד עם ההרעה ביחסי סעודיה וארצות־הברית, שכנע כנראה את מב"ס לנקוט קו פעלתני פחות באזור, להתמקד בפיתוח הפנימי של ארצו ולשכך מתחים.

המניעים של איראן

הרעיון מאחורי ההחלטה האיראנית לחדש את היחסים עם סעודיה פשוט בהרבה. מצבה הכלכלי של איראן הורע מאוד לאחר שארצות־הברית בהנהגת דונלד טראמפ פרשה ב־2018 מהסכם הגרעין עימה, והטילה עליה שורת עיצומים כבדים. השילוב של העיצומים וניהול כלכלי כושל גרמו לשחיקת ערך המטבע האיראני מ־8,200 ריאל לדולר ב־2003 ל־500 אלף ריאל לדולר בראשית 2023; לאינפלציה גבוהה; להתרוששות מעמד הביניים; ולאבטלה גבוהה, בעיקר בקרב צעירים, שאף התבטאה בתופעה של בריחת מוחות מאיראן. ביטוי למצוקה ניתן היה לראות בנאומו של המנהיג העליון עלי ח'אמנאי ב־30 בינואר 2023. ח'אמנאי הכיר

בעומק המשבר, ובניגוד למנהגו מהעבר להאשים את "האויב" החיצוני, כלומר ארצות־הברית וישראל בכל דבר רע, הודה כי גם לניהול הכושל של הכלכלה יש חלק במצב הגרוע של המדינה.⁵

השילוב של מצוקה כלכלית, תחושת חנק והיעדר תקווה בקרב הדור הצעיר ממדיניותו הנוקשה של המשטר, הציתו גלי מחאה באיראן. בנובמבר 2019 הפגינו עשרות אלפים נגד ההעלאה החדה במחירי הדלק והשחיתות הגואה במדינה. המחאה הקיפה בעיקר ערים קטנות ומפגינים מהמעמד הבינוני, כלומר קבוצות האוכלוסייה שהיו תמיד עמוד התווך של המשטר, ושיקפה שחיקה בלגיטימיות של המשטר אפילו בקרב תומכיו המובהקים. היא דוכאה במחיר של כ־1,500 הרוגים. אולם בינואר 2020 פרץ גל הפגנות נוסף בתגובה לניסיון המשטר לטייח הפלה בשווג של מטוס נוסעים אוקראיני על 176 נוסעיו, רובם אזרחים איראנים. המוחים לא הסתפקו בקריאות לרפורמה, אלא תבעו את החלפת המשטר.⁶ באוקטובר 2022 פרצו מחאות בכל רחבי המדינה בתגובה למותה ממכות של הצעירה הכורדית־איראנית מהסה אמיני בעת מעצרה בידי משטרת המוסר האיראנית, מכיוון שכיסוי הראש שלה חשף חלק משערותיה.

על אף שהמחאות נמשכו למעלה מחודשיים בערים רבות, השתתפו בהן עשרות אלפים בלבד (מתוך אוכלוסייה של 87 מיליון), והן דעכו כעבור חודשיים לאחר דיכוי אכזרי, למעלה מ־500 הרוגים, אלפי פצועים, שחלקם איבדו את מאור עיניהם כתוצאה מירי מכוון, ומעצר אלפים רבים. על אף שהמשטר גבר על גלי המחאה, הרי שתדירותם ופריסתם הגאוגרפית היא תמרור אזהרה לעתיד המשקף ניכור מתגבר בין תושבי איראן ובין המשטר האסלאמי. מאז היבחרו לנשיאות ב־5 באוגוסט 2021, הביע נשיא איראן אברההים ראסי את רצונו לשפר את יחסיה של איראן עם שכנותיה במפרץ הפרסי, כחלק ממהלך אסטרטגי רחב יותר של הידוק היחסים עם רוסיה וסין במקום שיקום היחסים עם המערב, אליו שאף קודמו חסן רוחאני. חידוש הקשרים נועד לשפר את קשרי המסחר בין איראן לשכנותיה הערביות כדי להקל על הלחצים הכלכליים בפניהם ניצבה, לערער את הקואליציה הסונית נגדה ובהקשר זה לסכל את ההתקרבות בין ישראל למדינות המפרץ הערביות.⁷ ראש ממשלת עיראק השיעי מצטפא כאזמי (2020–2022), שקיווה כי ההפשרה בין שתי היריבות תאפשר לארצו לקבל סיוע כלכלי סעודי, שימש כמתווך בשלב הראשון, וסולטאנות עומאן תרמה אף היא את חלקה. לאחר מגעים לא רצופים שנמשכו כשנה, הגיעו נציגים של איראן וסעודיה לבייג'ינג, שם חתמו על מזכר ההבנה בתיווכה הפעיל של סין.

על אף המצוקה הכלכלית, איראן הגיעה לחידוש היחסים מעמדה חזקה יותר מסעודיה ותוך תחושת הישג. בניגוד לציפיות בארצות־הברית ובישראל, העיצומים שהטילה הראשונה עליה לא הביאו לקריסה כלכלית המחייבת אותה לוותר על שאיפותיה הגרעיניות, וזאת בשל כמה סיבות. ראשית, מדינות אינן קורסות במהרה גם תחת משטר עיצומים קשה, כפי שהוכיחה הדוגמה של ונצואלה.⁸ שנית, איראן שהייתה נתונה תחת משטר עיצומים מ־1995 פיתחה דרכים שונות כדי לעקוף את המגבלות, למשל מכירת נפט דרך אותה ונצואלה. כמו כן, בשונה מהעיצומים תחת ממשל אובמה, שנהנו מתמיכה עולמית רחבה, רוסיה וסין דחו את צעדיו של ממשל טראמפ וסייעו לאיראן לעקוף את חלקם.

יתרה מזו, איראן ניצלה את פרישת ארצות־הברית מהסכם הגרעין כדי לקדם את יכולותיה הגרעיניות מעבר להגבלות שקיבלה על עצמה בהסכם. עד כה, איראן העשירה אורניום לרמה של 84%, וביכולתה להעשיר אורניום לרמה של 90% – רמת ההעשרה הנחוצה לנשק גרעיני, בכמות המספיקה לייצור מתקן גרעיני ותוך שבועות ספורים. גם אם אין בכוונתה לייצר פצצה גרעינית כרגע, ויש כמה שיקולים כבדי משקל להימנעות זו, צעדים אלה מציבים את איראן בעמדת מיקוח טובה בהרבה מול הקהילה הבין־לאומית כדי לסחוט ויתורים בתמורה להסגה חלקית של התקדמותה בתחום זה. המלחמה באוקראינה הידקה את הברית בין איראן לרוסיה. עד למלחמה הייתה רוסיה השותף הבכיר בברית הזו, והדבר בא לידי ביטוי בין היתר בהימנעותה מלספק לאיראן מערכות נשק מתקדמות ביותר, כדוגמת טילי נ"מ S-400, וכן בעצימת עין חלקית לפעולות המב"ם של ישראל בסוריה. אולם כשליה של רוסיה במלחמה באוקראינה הביאו לאיזון ביחסים, וכעת רוסיה היא זו הנזקקת לאמל"ח איראני. מכאן שהסיכוי כי רוסיה תפעיל לחץ על איראן כדי להתפשר עם המערב פחות מקלוש, במיוחד נוכח האיבה כלפי המערב המשותפת לשני המשטרים. הידוק היחסים עם רוסיה פגע ברצון הטוב של מדינות אירופה לקדם הסדרים עם איראן, אך עדיין לא הציב אותה בפני הצורך להשהות את ההתעצמות הגרעינית.

המישור המעצמתי: ארצות־הברית

ההסכם שהתגבש בתיווך סיני משקף את השינוי במעמדן של שתי המעצמות, ארצות־הברית וסין, במזרח התיכון בכלל ובמפרץ הפרסי בפרט. לאחר קריסת ברית המועצות ב־1991, נהנתה ארצות־הברית מהגמוניה באזור במשך כמה שנים. אולם שילוב של תהליכים גלובליים, רצף שגיאות אסטרטגיות ושינויים בכלכלת הנפט הביאו להסטת הקשב האמריקני לזירות אחרות. עלייתה של סין כמעצמה גלובלית המשלבת אתגר טכנולוגי מתעצם לעליונות האמריקנית ומדיניות אגרסיבית בעיקר בדרום מזרח אסיה, חייבו את ארצות־הברית להסיט את מרב הקשב שלהם לעימות המתפתח עם סין. חידוש היריבות, שלא לומר האיבה, בין רוסיה למערב תחת הנהגתו של פוטין, ששיאה במלחמה נגד אוקראינה, יצרו לארצות־הברית אתגר זירה נוספים. מטבע הדברים, שינויים אלה הביאו לצמצום העניין במזרח התיכון.

הפקת נפט באמצעות פצלי שמן הנמצאים בכמויות רבות בשטחה הפכה את ארצות־הברית החל מ־2011 מיבואנית נפט לאחת מיצואניות הנפט הגדולות בעולם. כלומר היא אינה תלויה יותר בנפט המזרח תיכוני בכלל והסעודי בפרט, אם כי חברות נפט אמריקניות המשיכו לגרוף רווחי ענק מהנפט המזרח תיכוני, וכן מהיותן של ארצות המפרץ צרכניות של מוצרים אמריקניים, בעיקר אמל"ח. אבטחת נתיבי הנפט מהמפרץ הפרסי ואספקה סדירה של נפט לשוק העולמי כדי לאפשר את פעילותה של הכלכלה העולמית הן עדיין אינטרס אמריקני חשוב, אולם ברמת דחיפות נמוכה מבעבר. כלומר ארצות־הברית זקוקה פחות לארצות הנפט הערביות.

הכישלונות שנחלה ארצות־הברית באפגניסטאן (2001–2021) ובעיראק (2003–2011) השפיעו על המערכת הפוליטית ועל דעת הקהל האמריקנית. שתי המערכות הללו עלו לארצות־הברית בכ־7,000 הרוגים וכ־73,250 פצועים, ובנזק כספי העולה על שלושה טריליון דולר. עקב כך מאסו הציבור האמריקני ודרגי הממשל במעורבות ישירה באזור. החשש מהיגררות למעורבות צבאית ישירה היה הגורם המכריע בהחלטתו של הנשיא ברק אובמה לא להגיב על השימוש בנשק כימי שעשה משטר אסד נגד אזרחיו ב־2013, על אף אזהרותיו התקיפות קודם לכן, וכן בהחלטה להגיע להסכם גרעין עם איראן ב־2015. בהקשר זה, קיימת המשכיות ברורה בין ממשל הנשיא הדמוקרטי אובמה, ובין ממשלו הרפובליקני של טראמפ. כך, בעקבות המתקפה האיראנית על מתקני הנפט הסעודיים ב־2019, הבהיר טראמפ לסעודים כי מדובר בבעיה שלהם ואין לארצות־הברית כל כוונה לפעול. ממשל ביידן ממשיך באותה דרך.

מאז מלחמת העולם השנייה, ראתה סעודיה בארצות־הברית משענת אסטרטגית חיונית לקיומה, והברית ההדוקה בין שתי המדינות נמשכה גם בעשורים שלאחר מכן, למרות המתח בין שתי המדינות בעקבות אמברגו הנפט שהטילה סעודיה על ארצות־הברית במהלך מלחמת יום הכיפורים. נוסף לנפט, סעודיה הפכה

לצדן מוביל של מערכות נשק אמריקניות, וחברות הרויחו מיליארדי דולרים במיזמי פיתוח בסעודיה. נקודת השיא ביחסים הגיעה באוגוסט 1990, בעקבות פלישתו של צדאם חוסיין לכווית, כאשר הנשיא ג'ורג' בוש האב נענה לתחינה הסעודית והזרים כוחות צבא גדולים לשטחה. בתחילה כדי להגן עליה מפלישה עיראקית אפשרית, ומאוחר יותר כבסיס יציאה לשחרור כווית.

התפנית לרעה ביחסי שתי המדינות התחוללה בעקבות פיגוע הטרור ב־11 בספטמבר 2001, כאשר התברר לאמריקנים כי 17 מתוך 19 המחבלים היו אזרחים סעודיים, וכי מערכת החינוך הסעודית הטיפה באופן שיטתי לשנאה כלפי ארצות־הברית. המלחמה הסעודית בתימן והפגיעות הקשות באזרחים עוררו זעם בארצות־הברית, ושחקו עוד יותר את דימויה הבעייתי של הממלכה. כמו כן רציחתו השלומיאית של העיתונאי הסעודי בעל האזרחות האמריקנית ג'מאל חשוקג'י באוקטובר 2018, הביאה את יחסי שתי המדינות לשפל. כאשר היה ג'ו ביידן מועמד לנשיאות גינה את סעודיה על הרצח, והתחייב כי אם ייבחר הוא ינהג בסעודיה כמדינה מצורעת.⁹ סעודיה חשה נבגדת כאשר ארצות־הברית הפתיעה אותה בחתימה על הסכם הגרעין עם איראן ב־2015, ונראתה כמי שמעדיפה את שיפור היחסים עם איראן על פני התחשבות בחששותיה של סעודיה.¹⁰

המסקנה של סעודיה, העומדת בבסיס ההסכם הנוכחי, היא כי אין היא יכולה יותר לסמוך בלעדית על ארצות־הברית להבטחת קיומה והאינטרסים שלה. כביטוי לכעס על ארצות־הברית דחה מב"ס בפומבי את בקשתו של הנשיא ביידן מפברואר 2022 שלא לצמצם את תפוקת הנפט של ארצו ושל שאר מדינות אופ"ק כדי לבלום את עליית מחירי הנפט, שזינקו בעקבות פלישת רוסיה לאוקראינה.¹¹ יתרה מזו, סעודיה אף תיאמה עם רוסיה, שאינה חברה באופ"ק, הגבלות על מכסות ייצור, כדי לשמר את מחירי הנפט הגבוהים. ב־15 ביולי 2022 ספג ביידן השפלה פומבית כאשר נחת בסעודיה לאחר ביקור בישראל, ואת פניו בשדה התעופה קיבל מושל מכה, האמיר ח'אלד בן פיצל, במקום מב"ס עצמו או שר החוץ, כיאה למעמדו כראש מדינה. עם זאת, סעודיה דאגה לאותת כי היא אינה זונחת את יחסיה עם ארצות־הברית, כאשר הודיעה על הזמנת 78 מטוסי בואינג לחברת התעופה החדשה שהיא מתכוונת להקים.¹²

המישור המעצמתי: סין

התקררות היחסים עם ארצות־הברית הביאה את סעודיה למסקנה כי עליה לשפר את יחסיה עם סין, המעצמה הגלובלית העולה, כדי לגדר סיכונים ולהרחיב את מרווח התמרון שלה. השינוי בלט בקבלת הפנים

המפוארת שזכה לה נשיא סין שי ג'ינפינג בעת ביקורו בסעודיה בדצמבר 2022, בניגוד לקבלת הפנים הקרירה לביידן, ובוועידות הפסגה שהסעודים ארגונו בינו ובין שורה של מנהיגים ערבים. במהלך הביקור אף נחתמו שורת הסכמים לשיתוף פעולה כלכלי בשווי 30 מיליארד דולר.¹³

התיווך הסיני בהסכם ביטא שינוי במדיניותה באזור. בעשור האחרון הפכה סין לצרכן הגדול ביותר של נפט מסעודיה ומאיראן, ויש לה אינטרס אסטרטגי כלכלי לקיים יציבות במפרץ הפרסי ולמנוע מלחמות הפוגעות באספקת הנפט. נוסף על כך, למפרץ הפרסי תפקיד חשוב בתוכנית הסינית "החגורה והדרך", שנועדה לבסס רשת של נתיבי סחר בין-לאומיים יבשתיים וימיים מסין המקיפים את כל אסיה. בזאת העמיקה סין את שיתופי הפעולה שלה עם מדינות ערב, תוך השקעה מסיבית בתשתיות ובטכנולוגיות של העתיד.

עד לאחרונה נהנתה סין מניהול עסקים עם כל מדינות האזור, בעוד ארצות-הברית שימרה את הביטחון והיציבות האזורית. אולם המתח המתגבר ביחסיה עם ארצות-הברית, לצד ביטחון עצמי גובר, הביאו לשינוי באסטרטגיה שלה. סין מנצלת כל הזדמנות כדי לחתור תחת האינטרס האמריקני. בדומה לרוסיה, היא מבליטה את שותפות הגורל בינה למדינות ערב כקורבנות היסטוריים של קולוניאליזם מערבי, מה שהופך אותן לשותפות לדרך ביצירת עולם רב-קוטבי המשוחרר מעליונות מערבית.¹⁴

לסין יתרון גדול על ארצות-הברית כמתווך בין סעודיה לאיראן הודות ליחסיה הטובים עם שתי המדינות, בניגוד לנתק ולאיבה השוררים בין ארצות-הברית לאיראן. מבחינת הסעודים מעורבות סין תבטיח כי ההסכם ירסן את התנהלותה של איראן בזירה האזורית, שכן היא תחשוש לסכן את יחסיה עם סין אם תפר את התחייבויותיה. עבור איראן, מעורבות סינית גדולה יותר תפגע במעמדה של ארצות-הברית, האויבת הגדולה שלה באזור. במבט-על, ייתכן כי ההסכם מבשר את סופה של ההגמוניה האמריקנית במפרץ ואולי אף באזור כולו. מנגד, אין ביטחון שסין מוכנה להשקיע את המשאבים הנחוצים כדי לשמר את היציבות באזור, כפי שארצות-הברית עשתה עד כה.

השלכות אזוריות

להסכם הסעודי-איראני נלוו מגעים בין איראן לבחריין, וגישושים לשיפור יחסי איראן ומצרים – אלה מוסיפים על הפוטנציאל שלו לשנות את הפוליטיקה באזור, לפחות בטווח הקצר, ולהשפיע גם על ישראל. שיפור

היחסים בין איראן לסעודיה משקף קודם כול את הבנתן כי מחיר היריבות ביניהן, העלולה להתגלגל לעימות צבאי, גבוה מדי. ההסכם אינו אומר ששתי המדינות יהפכו לידידות נפש, אלא שיחדלו לפחות עכשיו לנהוג זו בזו כאויבות. מבחינת איראן, ההסכם משחרר אותה מהחשש לעמוד מול ברית ערבית עוינת במפרץ בשיתוף עם ישראל, ויאפשר לה להסיט קשב לזירות חיוניות יותר במדינות הפנים והחוץ, ולשמר את השפעתה בעיראק ובסוריה.

השאיפה של ישראל לבסס עם מדינות ערב ברית אסטרטגית נגד איראן, במיוחד במקרה של עימות צבאי ישיר עם איראן, ספגה מכה קשה. גם אם סעודיה אותתה על נכונותה לכונן יחסים דיפלומטיים עם ישראל בכפוף לשורה של תנאים, היא הצהירה כי לא תאפשר לישראל להשתמש בשטחה לצורך התקפה צבאית על איראן. כמו כן, המחשבה של ישראל כי תוכל לקיים מערכה אזורית רב־תחומית נגד איראן על השליטה במזרח התיכון ספגה מכה קשה.¹⁵ ישראל שגתה בהבנת דפוס ההתנהלות הזהירה המאפיין שליטים רבים באזור, הדואגים לאזן את יחסיהם עם גורמים יריבים כדי לגדר סיכונים.

בניגוד לישראל הרחוקה גיאוגרפית, הרי שאיראן תישאר שכנתן הצפונית של ארצות המפרץ, והא־סימטריה ביניהן, בגודל, במשאבים וביכולות, לא תשתנה. ההתקרבות לישראל, גם אם נבעה ממניעים אסטרטגיים, הייתה תמיד בעייתית מבחינת דעת הקהל בארצות הערביות. לעומת זאת, שיפור היחסים עם איראן הוא בעייתי פחות, על אף המתח העדתי בין סונים לשיעים.

ישראל הפכה בשנים האחרונות להיות שחקן אינטגרלי במזרח התיכון, והיא נהנית עדיין מעליונות צבאית, אולם אין לצפות כי תהיה שחקן הגמוני באזור. לכן גם אם סעודיה ומדינות המפרץ שאפו להיעזר בישראל כדי ליצור מאזן הרתעה מול איראן, תמיד יהיה גבול לרמת התמיכה בישראל בעימות מול איראן. ספק רב אם אי פעם היו סעודיה ומדינות המפרץ האחרות נכונות לשלם את המחיר של עימות בעצימות גבוהה בין ישראל לאיראן. אולם כמה גורמים צמצמו את כוח המשיכה של ישראל והעצימו את החשש מאיראן ואת הנכונות להתפשר עמה: ההתקדמות האיראנית המואצת בתחום הגרעין, הספק במחויבות האמריקנית להגנת מדינות המפרץ, תפיסה שונה של מגבלות הכוח של ישראל ותחושה שישראל לא תוכל לספק להן מטריית הגנה מול איראן במקרה של עימות, וייתכן גם חשש שמדיניותה של ישראל בתחום הפלסטיני תביא להתפרצות של אלימות קשה שתלהיט את דעת הקהל בסעודיה. כלומר קיימת סכנה ממשית שבמקרה של הסלמה בעימות בין ישראל לאיראן, בין בעקבות פעולות המב"ם בסוריה ובין בשל סוגיית הגרעין, ישראל עלולה למצוא עצמה עם תמיכה מוגבלת מאוד של מדינות המפרץ, ובקושי רב להשתמש בשטחן כפלטפורמה נגד איראן. נוסף על כך, ייתכן כי הפשרת היחסים עם סעודיה ומדינות ערביות אחרות תאפשר לאיראן להפנות יותר קשב ומשאבים לסכסוך עם ישראל.

מנגד, על אף ההפשרה ביחסים בטווח הקצר, קשה להאמין כי ההסכם יבטל את המתחים ההיסטוריים בין שתי המדינות. היחסים ידעו עליות ומורדות גם בעבר, והחשדנות ההדדית לא תיעלם בבת אחת. שינוי עמוק ביחסים יחייב גם ריסון בהתנהלות האיראנית האזורית, כולל בקרב הגורמים הקיצוניים יותר במערכת האיראנית, וכן של בעלות בריתה האזוריות בתימן ובעיראק, ואין כל ביטחון ששינוי כזה יימשך לטווח הארוך.

הסכם זה אינו מבטא את סופם של הסכמי אברהם, שכן סביר כי מדינות המפרץ ישאפו להיעזר בישראל כגורם מאזן, וכן מתוך חשש להרעה ביחסים עם איראן בעתיד, נוסף על שיקולים כלכליים. הנכונות של איראן לחדש את יחסיה עם איחוד האמירויות, למרות הסכמי אברהם, משקף הכרה איראנית, לפחות בטווח הקצר, במגוון האינטרסים של שכנותיה. אולם יש להבחין בין נורמליזציה ביחסי ישראל ומדינות המפרץ, ובין ברית אסטרטגית. ראוי גם לציין כי להידרדרות אפשרית ביחסי ישראל והפלסטינים עלולות להיות השלכות שליליות לא פחות על "הסכמי אברהם".

באופן פרדוקסלי, ההסכם הסעודי-איראני טומן יתרון כלשהו לישראל. איראן מאתגרת את הקהילה הבינ־לאומית בסוגיית הגרעין, ואינה מתרשמת במיוחד ממחאותיהן של ארצות המערב. ייתכן שהיא תחשוב פעמיים אם לעשות את הצעדים האחרונים לקראת פצצה גרעינית, מתוך הבנה שצעד כזה יפגע ביחסיה עם סין, המעוניינת ביציבות אזורית החיונית לכלכלה כאינטרס עליון. ייתכן גם כי היא תחשוש שהסעודים יראו בצעד כזה סטירת לחי המציגה אותם באופן נלעג לאחר חתימת ההסכם עם איראן, וכי הדבר אף ידחף את סעודיה להשיג פצצה גרעינית דרך פקיסטאן, וחשש זה עשוי למתן את איראן. ההסכם אם כן פוגע באינטרסים של ישראל, אך ייתכן שיש בו גם נקודת אור.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן

- [1] ראווה לציון בהקשר זה אמרתו של מייסד הזרם, מחמד אבן עבד אל-והאב כי פגיעתם של השיעים באסלאם גדולה אפילו מזו של היהודים. התיעוב הוואבבי היה לא רק תאורטי, ב־1801 טבחו לוחמים והאבים כ־5,000 שיעים בעיר הקודש השיעית כרבלא שבעיראק. כמו כן, בשנות ה־20 של המאה ה־20 הם החריבו את קבריהם של האמאמים החמישי והשישי של השיעה בעיר מדינה. המיעוט השיעי בסעודיה (7% מהאוכלוסייה) סבל מאפליה מרדיפות מאז נכבש ב־1913
- [2] על שורשי היריבות הדתית ראו: Litvak, M. (2021). Know Thy Enemy: Evolving Attitudes towards "Others" in Modern Shi'i Thought and Practice. Brill, pp. 151-155
- [3] לדיון מתומצת בסוגיה, ראו: ליטבק, מ' (ינואר 2021). איראן, השיעה והטלטלה הערבית: התגובה האידיאולוגית. **עדכן** אסטראטיגי, 24(1)
- [4] IRGC Commander: Iran's Strategic Borders Stretched to Eastern Mediterranean, North Africa (2014, November 26). Fars News Agency <https://www.farsnews.ir/en/news/13930905001383/IRGC-Cmmander-Iran39-s-Sraegic-Brders-Sreched-Easern-Medierranean>
- [5] Rapid, continuous economic growth is the country's current necessity (2023, January 30). Khamenei.ir <https://english.khamenei.ir/news/9455/Rapid-continuous-economic-growth-is-the-country-s-current-necessity>
- [6] Fresh Wave of Protests Starting From Universities Spread To Several Cities In Iran. (2020, January 12). Radio Frada <https://en.radiofarda.com/a/fresh-wave-of-protests-starting-from-universities-spread-to-several-cities-in-iran/30373141.html?lftags=mailer>
- [7] Therme, C. (2021, September 2). Iran Rethinks its Foreign Policy. ORIENTXXI <https://orientxxi.info/magazine/iran-rethinks-its-foreign-policy,5005>
- [8] המשטר המרקסיסטי בוונצואלה שורד על אף עיצומים שארצות־הברית הטילה עליו מאז 2006 שפגעו קשות בכלכלה, רששו את האוכלוסייה וגרמו להגירה של כשני מיליון פליטים
- [9] Fantappie, M. & Nasr, V. (2023, March 22). A New Order in the Middle East? Iran and Saudi Arabia's Rapprochement Could Transform the Region <https://www.foreignaffairs.com/china/iran-saudi-arabia-middle-east-relations>
- [10] Why Saudi Arabia and Israel oppose Iran nuclear deal (2015, April 14). Al Jazeera <https://www.aljazeera.com/news/2015/4/14/why-saudi-arabia-and-israel-oppose-iran-nuclear-deal>
- [11] יצוא הנפט של רוסיה, שאינה חברה רשמית בארגון המדינות המייצאות נפט (אופ"ק), ירד בעקבות הפלישה לאוקראינה וגרם לעלייה ניכרת במחיר הנפט. ב־2 בפברואר 2022 החליטו שרי הנפט של מדינות אופ"ק לשמר את מכסות תפוקת הנפט, עליהן הסכימו שנה קודם לכן, ובכך הביאו לעלייה נוספת במחיר הנפט
- [12] Bostock, B. (2022, March 9). Saudi crown prince snubbed Biden's request to discuss the oil crisis brought about by Russia's invasion of Ukraine, report says. Insider <https://www.businessinsider.com/saudi-mbs-rejected-biden-request-discuss-russia-oil-crisis-wsj-2022-3> <https://www.middleeasteye.net/news/biden-received-saudi-arabia-governor-mecca-sign-strained-ties> Biden receives muted reception in Saudi Arabia. This is how previous US presidents were greeted (2022, July 15). MEE
- [13] גולזנסקי, י' וגרינג, ט' (2022, 13 בדצמבר). שי בערב הסעודית: ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו. מבט על, גיליון 1771

[14] שם

[15] ביטוי לשאיפה זו ראו בחיבורו של אלוף (מיל') אייל זמיר: זמיר, א' (2022). המערכה האזורית נגד איראן על השליטה במזרח התיכון. Washington Institute for Near East Policy.